

av artiklar om new age i tre dagstidningar, Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter och Dagen. En iakttagelse är att new age-artiklar ofta har en enhetlig stil. De har gärna en lite personlig ton jämfört med annat nyhetsmaterial. I övrigt konstateras att skrivierna om new age är ganska förutsägbara. Massmediernas behandling av new age överraskar sällan eller skapar en vidare debatt. Ett undantag är möjligen tv-programmet Strip-tease, som i ett reportage avslöjat hur new age på sina håll har trängt in i näringsliv och arbetsmarknadsåtgärder. Detta inslag väckte debatt.

En annan empirisk granskning gäller new age i föreningslivet. Här granskas tre amerikanska tarotförenings webbsidor samt material från Svenska tarotförbundet. En iakttagelse är att dessa föreningar formerar sig i förhållande till debatten om new age utanför rörelsen. På webbsidorna framträder spelet mellan makt och motmakt och åtminstone i ”En new age-praktik disciplinerar sig”, anspelas på en parallell med andra äldre exempel på utopiska rörelser i samhället. Kapitlet avslutas med en diskussion om debattens centrala meningssmottagning kring religiös tilltro eller rationell tilltro. Här refererar Gudmundsson till flera stora tänkare på en gång i sin argumentation för att visa att new age befinner sig i skärningspunkten mellan flera fält, det vetenskapligt rationella, det alternativa och det religiösa. En poäng han vill göra är att diskursiva premisser diskuteras och synliggörs i denna skärningspunkt.

Till avhandlingens förtjänster hör kanske främst att den bidrar till kunskap om ett svårångat fenomen som new age och att avhandlingen är uppslagsrik. Till dess brister hör den vetenskapliga framställningen som delvis varit obehagligt att följa på grund av otydliga syftningar och ibland lite för lösligt använda termer och begrepp. Men man kan nog säga att Gudmundsson i god etnologisk anda har närmat sig sitt studieobjekt eklektiskt, dvs. som etnologer tenderar att göra, har han närmat sig sitt studieobjekt empiriskt och kombinerat flera olika perspektiv och teoretiska begrepp i analyserna. Det kreativa i ett sådant arbetssätt är kanske möjligheten att få nya insikter som överraskar. På ett teoretiskt plan handlar kreativiteten om att utforska hur perspektiv och begrepp som hör hemma i skilda tankebyggen talar till varandra eller inte talar till varandra. Jag skulle ha önskat mer av den sortens tankearbete i avhandlingen och menar att den skulle ha vunnit på koncentration.

Georg Drakos, Stockholm

Anna Maria Claesson: *Kinesernas vänner. En analys av missionens berättelse som ideologi och utopi*. Jönköpings läns museum, Jönköping 2001. 351 s., ill. English summary. ISBN 91-85692-43-3.

Denna avhandling handlar om hur bilder av andra platser, människor och förhållanden skapas genom berättelser. Den berättelse som står i centrum är den om missionen i Kina i slutet av 1800- och början av 1900-talet. Missionens berättelser är en tidigare inte särskilt uppmärksammas ”diskursiv praktik” som spridits vitt och haft stort inflytande på människors bild av Kina. I denna avhandling är det trakten kring Jönköping och dess missionsvänner som är den västerländska nod som är mottagare, brukare och medskapare av berättelsen.

Syftet är inte att skriva missionens historia i Kina eller Jönköping. Inte heller är det att förklara vad fenomen som telegraf, postväsende och ångbåtar betydde för missionen. Den utgår inte från individuella eller sociala motiv hos enskilda eller att ta reda på vad som ”verkligen hände” på missionsfälten. Syftet är istället att svara på frågan: Hur utformades och användes berättelsen om missionen i Kina för att åstadkomma och upprätthålla missionsvänskapets hängivenhet. Vad innefattar då begreppet hängivenhet? Claesson definierar det som att helt bortse från sig själv, kroppsligt och andligt, och göra sig själv till ett redskap för missionen. Hängivenhetens yttersta uttryck är martyrskapet.

Claesson är relativt sparsam med teoretiska utläggningar. Några begrepp förs in som vägledande för de analytiska resonemangen. Samtidigt ska betonas att de begrepp som presenteras verkligen används. Med inspiration i kunskapssociologen Ludwig Fleck vill författaren se missionsvänskapet som ett tankekollektiv med en utpräglad tankestil. En tankestil innebär en slags analytisk renodling av värderingar, normer och praktiker som rensar bort nyanser och motstridigheter. En logisk tematik kan plockas fram. Ett sådant tema var ”allianssinnet” som innebar att man försökte se det som förenar alla kristna, oavsett trosskiljaktigheter och samfundsgränser. En annan tankelinje var att stödja en yttre mission och att göra detta stöd handlingsinriktat genom att själv offra sig i kampen mot hedendomen. En tredje linje var trosmissionsidealet: att aldrig begära något direkt av människor utan av Gud genom bön. ”Tidens knapphet” och ”uppdragets betydenhet” var också viktiga tankelinjer.

Det logiska utfallet av dessa tre tankelinjer var en egen missionär. Och det var i Jönköpings Ynglingaför-

ening som dessa tankelinjer hade sina starkaste förespråkare. Tankestilen förmedlade en bild av Kina som ett land som öppnat sina dörrar för missionen, en kines som efterfrågade budskapet och en mission som snart skulle vara framgångsrikt avslutad.

I missionsberättelsen framträder en hjältemissionär som kan personifieras i apotekaren August Berg. Han beskrevs som bildad, praktisk, handlingskraftig och en duktig skribent, rättrådig, rationell och uthållig. Han tvivlade aldrig och misslyckades aldrig. Inför kinesen var han läraren och ledaren, och för de därhemma var han den trygge och stabile officeren som ledde sina missions-trupper mot ständigt nya segrar. Bergs berättelse innehåller mycket av den typiska missionsberättelsen: han beskriver inte demografi, historia och politik. Istället fastnar han för det vardagliga, rumsligt förankrade och självupplevda i mötet med människor och miljöer.

Missionsberättelsens argumentation analyseras med hjälp av en begreppsapparat hämtad från sociologen Johan Asplund och hans begrepp ”tankefigurer”. Tankefiguren är den underliggande eller bakomliggande modell som strukturerar berättelsens olika teman och fungerar som ett sätt att bringa ordning i berättelsens mångfald av spår och motiv. Tankefiguren kännetecknas av en viss seghet i förhållande till tidens föränderlighet och antalet tankefigurer i ett samhälle vid en viss tidpunkt är relativt få, menar Claesson. Tankefiguren rymmer ofta en polarisering och placeras mellan diskurs (berättelsen om Kina) och praxis. Initialt urskiljs tre tankefigurer, medan en fjärde fogas till senare i texten.

Den första tankefiguren kallas ”den kristna likaren”. En likare är ett mått som andra mått kan jämföras med. I missionens berättelse handlar denna tankefigur om att när kristendomen jämfördes med hedendomen blev resultatet alltid till den förnas fördel. Hedningen behövde därför kristendomen oavsett om han var medveten om detta eller inte. Den andra tankefiguren är ”den universalistiska människosynen”. Alla människor är Guds barn. Även om vi talar olika språk, har olika kläder och bor i olika delar av världen, är alla i grunden lika. Denna tankefigur resulterade i en berättelse som betonade likheter mellan kineser och missionärer. Inernt inne har alla människor samma behov och drömmar. Därför har alla samma behov av att höra sanningen, dvs. missionens glada budskap. Den tredje tankefiguren benämner Claesson ”den möjliga metamorfosen”. Syndaren, hedningen och den opiumrökande kinesen kunde genom missionen renas och inget företag i den vägen var omöjligt.

Hur ser då dessa tankefigurer ut i missionens berättelse? Kinesen beskrivs som annorlunda men på sitt sätt artig, bildad och förståndig (mänskliga universella egenskaper), men eftersom han var hedning hade han också dåliga egenskaper (den kristna likaren): han var obarmhärtig, grym, bråkig, misstänksam och opålitlig, medan kristna var barmhärtiga, pålitliga och välvilligt inställda till sina medmänniskor.

Ett problem för missionärerna sades vara att kinesen inte verkade hålla med om t.ex. den kristna likarens giltighet. De såg sitt eget land och sitt eget samhällssystem som överlägset missionärernas och förblev ofta kyliga till Nya testamentets glada budskap.

De kineser som omvändes kom att beskrivas annorlunda än de hedningar som utgjorde delar av den myllrande massan. Ofta var det kineser i missionärernas närhet som blev de första att omvändas: kocken, tjänaren, tjänstekvinnan. Missionärerna vittnade om hur hedningarna i ett slag förvandlades när de blivit frälsta: de lärde sig sjunga, slutade äta människokött och förvandlades från idioter till intelligenta ynglingar.

Med missionstillskyndaren Fredrik Franson fördes en fjärde tankefigur in i berättelsen. Franson hade varit i USA och kom tillbaka till Sverige med nya radikala idéer. Till Jönköping kom han 1892. Franson fördjupade trosmissionsidealet genom att radikaliserade tankelinjen om tidens knapphet till tankefiguren om ”tidens slut”, vilken slog an framför allt bland de unga. Kristus skulle snart komma till jorden och de troende ryckas upp till himmelen. Nu gällde det att med alla medel kristna så många som möjligt innan tiden var ute. Franson uppmanade alla att missionera. Bildning var inget krav, menade han. Var och en ansvarade för att ge sitt bidrag. Därmed fick kvinnorna en mer aktiv roll att spela. Så kallade ”profeterande döttrar” blir ett nytt begrepp inom ramen för denna tankefigur. Missionen kunde inte vara utan denna resurs och det gällde att också kristna hedniska kvinnor. Till detta var kvinnliga hednamissionärer bäst lämpade.

Med tankefiguren om tidens slut radikaliserades alltså missionen: metaforen var missionen som ett fältslag som måste vinnas i tid. Parallellt med denna upphettade argumentation kom berättelsen om missionen att tematisera hedendomen som ondska och därmed farorna och riskerna med missionen. Missionären måste vara än mer outtröttlig, riskvillig och beredd till egna umbäranden än någonsin tidigare. De missionärer som fick offra sina liv blev martyrer och därmed förebilder. De stupade som Guds redskap.

De analytiska begrepp som förs in används på ett konkret och handfast sätt. Det hade dock varit klagörande med en mer utförlig diskussion om relationen mellan användningen av begreppen tankelinje/tankestil från Fleck och begreppet tankefigur från Asplund. Begreppen tycks vara likartade till sin innebörd men förs in på olika ställen i avhandlingen utan att egentligen relateras till varandra och används dessutom på ett ibland snarlikt sätt. En annan fråga är vad som *inte* kan definieras som en tankelinje och ska klassas som "vanliga" värderingar, åsikter och tankar.

Jag tror att det också skulle ha varit fruktbart att försöka göra en åtskillnad mellan tankelinjer och tankefigurer som hämtas ur och legitimeras med hänvisning till religiösa texter och trossatser, och sådana som får sin kraft med hänvisning till världsliga sammanhang (förnuft, moral, rationalitet). Dessa olika värdegrunder blandas på ett intrikat sätt i missionens retorik men åtskiljs inte i analysen. Här blir det också tydligt hur missionens berättelse är beroende av och delvis hämtar näring ur modernitetens berättelse, något jag ska återkomma till.

Kinamissionen var, menar Claesson, en social fantasi i spänningsfältet mellan ideologi och utopi. Det är också där som alternativ kan skönjas och förändring kan ske. Med utgångspunkt i en text av Paul Ricoeur argumenteras för den sociala dimensionen i fantasin. Berättelsen om missionen var närvarande i det att den konkretiserade något avlägset, men den gjorde det också möjligt att producera alternativa bilder just genom den distans som skapades genom det poetiska språket i berättelsen. Den sociala fantasin skapar bilder som utgår från det verkliga men når utöver det verkligas begränsningar. Den sociala fantasin har både ideologiska och utopiska dimensioner. Den ideologiska strävar till att legitimera det existerande medan den utopiska delen försöker överskrida det existerande för möjliga andra världar, att uttrycka kritik och visa på alternativ. Men även utopin kan bli förtryckande om den tappar sambandet mellan verklighet och fantasi. Den blir då eskapistisk, orealistisk och fanatisk.

Claesson för här in tanken om olika retoriska grepp som uttrycker den sociala fantasin, såsom samhörighetens retorik (alla hjälps åt) och delaktighetens retorik (de därhemma är med i Kina, missionären är missionsvännens förlängda arm). Ideologin kräver anspråk som måste framstå som trovärdiga. Händelser måste argumenteras och förankras i exempel som framstår som trovärdiga. De därhemma väntar sig framgång. Misslyckanden tonas ned.

Hemresor och brevskrivande ingick i försöken att göra det egna arbetet trovärdigt, förståeligt och angeläget. Särskilt kvinnorna argumenterar för behovet av dem själva som missionärer eftersom de var extra utsatta och ifrågasatta. Men alla var beroende av ekonomiskt stöd hemifrån. Missionärerna utvecklar därför bekräftelsens och utvaldhetens retorik – att missionen gjorde nytta och att man var stolt över att vara svensk och Jönköpingsbo.

Missionen som utopi gjorde det alltså möjligt att ifrågasätta en existerande ordning och gav till exempel kvinnor chansen att ge sig ut som missionärer. De använde sig av tankefigurerna (som idén om tidens slut) och tolkade dem till sin egen "fördel". Samtidigt omtalade kvinnorna sig inte gärna som missionärer eftersom de i sin berättelse inte ville stöta sig med dem därhemma. Däremot lyfte de gärna fram sin förmåga att få kontakt med de hedniska kvinnorna, något de ansågs ha goda möjligheter till. I berättelsen uppehåller de sig gärna kring hur de blev kallade, eftersom kallelsen inte gick att ifrågasätta, samt universalismens tankefigur som utjämnade skillnaderna mellan män och kvinnor. Liknande retoriska grepp användes av dem som sändes ut och som inte kom från bildad bakgrund. Här var man noga med att betona hur låg bildning kinesen hade och hur bra det gick för dem själva.

Missionens utopi var ett slags universellt Gemeinschaft, menar Claesson med hänvisning till sociologen Ferdinand Tönnies begreppspar Gemeinschaft och Gesellschaft. I detta universella Gemeinschaft var alla bröder och systrar. Författaren söker sig tillbaka till sekelskiftets Jönköping och dess andliga klimat för att söka rötterna till denna föreställningsvärld. I Jönköping fanns den anda av religiositet, fromhet och idealitet som missionens utopi ville förverkliga.

Avslutningsvis diskuteras Kinamissionen i förhållande till imperialism och kolonialism. Anna Maria Claesson menar att missionen inte kan reduceras till någon enkel Kinaorientalism. Imperialismen kritiserades av missionärerna. Med hjälp av olika pedagogiska exempel försökte missionärerna förmedla bilder av Kina och kineser som skulle hjälpa dem därhemma att identifiera sig med dem, vilket krävde förmåga till inlevelse.

Kina utpekades av missionärerna och deras vänner som "framtidens missionscentrum" och "en strategiskt viktig mission". Men varför just Kina? Det fanns ju mission till andra ställen också: Uganda, Grönland, Södra Afrika. Claesson skriver att Kinamissionen var handlingsinriktad, vilket var betydelsefullt för missionär-

erna, särskilt betonat av Fredrik Franson. Men detta skapar inte automatiskt Kina som det mest intressanta missionsobjektet för Jönköpingsborna. När missionärerna väl finns på plats skapas naturligtvis ett band, men varför Kina framför andra mål? Vad var det som gjorde Kina till ett ”idealt” missionsmål? Kanske det finns något i själva Kinabilden som attraherar. Kineserna är hedningar, men samtidigt tillräckligt ”civiliserade” för att vara mottagliga för det kristna budskapet, vilket kan bidra till att göra Kinamissionen till ett möjligt projekt.

Här aktualiseras en problematik som är en svaghet i avhandlingen. Missionen beskrivs mestadels utifrån Jönköpingshorisont utan att relateras till ett bredare sammanhang av berättelser, varav de två mest uppenbara är berättelserna om modernitet och imperialism/kolonialism. De finns omnämnda här och där i boken (framför allt mot slutet), men tilldelas inte det utrymme och den uppmärksamhet de förtjänar för att öka förståelsen för hur Kinamissionens berättelse kom att utformas. För att förstå hur exempelvis föreställningen om den kristna likaren kom att utformas är det viktigt att se denna föreställning i ett sammanhang av västvärldens dominans och västs förståelse av sig själv som högre stående på utvecklingstrappan. När frågan om missionen som en imperialistisk aktivitet förs in mot slutet av avhandlingen ställs den tidigare framställningen i ett nytt ljus. Missionen handlar delvis om maktutövande och maktanspråk: en kristnad kines var ändå en kristnad hedning, en annan slags människa än missionären själv. Den kristnade kinesen var ett bevis på missionens framgång. Det finns i avhandlingen inga exempel på hur kineserna fick vittna själva eller publicera sina brev i *Jönköpingsposten*. De visades fram för Jönköpingsborna som bevis på att deras gåvor gav effekt. Behovet av att förstå det främmande liknar den maktapparat som ligger bakom antropologin som redskap för kolonialismen – det man inte förstår kan man inte påverka. Man måste kunna kommunicera med dem man ska härska över.

Det skulle också varit en poäng i att systematiskt försöka finna skillnader mellan religiöst förankrade och sekulära tankefigurer. I avhandlingen diskuteras främst de förra. Men dessa vävs ihop med tankefigurer hämtade från andra tankekollektiv och tankelinjer. Missionens berättelse ses som avskild från andra berättelser, ett homogent tankekollektiv som tänks vara befriat från det övriga samhället. Det är inte troligt att så var fallet och i boken relateras missionen till vissa nya influenser, t.ex. i fallet Fredrik Franson som förde in nya tankar i

lokalsamhället. Om missionen enbart var öppen för vissa nya berättelser men helt stängd för andra blir det viktigt att förklara hur detta kunde vara möjligt.

Om frågor kring modernitet och kolonialism hade förts in redan från början hade det varit möjligt att genomgående problematisera hur olika element i berättelsen konkurrerar med varandra och hur erfarenheter och tankefigurer som härrör från andra sammanhang än missionens letar sig in och formar berättelsen. Missionärerna och missionsvännerna verkar försöka navigera mellan många olika och delvis konkurrerande berättelser. Med det valda upplägget blir Claesson fast i sin framställning vilket begränsar möjligheterna att reflektera kring missionens berättelse.

Avslutningsvis: Anna Maria Claesson analyserar en berättelse, missionens berättelse, men skriver också en fascinerande etnologisk berättelse om dehängivna människor som för drygt hundra år sedan gav sig av till andra sidan jorden för att kristna dessa hedningar, som de kallade dem. *Kinesernas vänner* är en på många sätt engagerande historia. Inte minst bidrar författarens språk till detta. Claesson skriver med ett slags hängivenhetens språk om missionens berättelse i all dess mångfald, men ser också mönster i form av tankelinjer och tankefigurer. Här finns uppenbara litterära kvaliteter där fakta och fiktion blandas på ett intelligent och väl avvägt sätt så att läsoplevelse och saklighet stödjer varandra och bidrar till en angenäm läsoplevelse. Den målande prosan kontrasteras av den mer formellt hållna och väldigt innehållsrika notapparaten. Boken är försedd med många och ovanligt rikt kommenterade bilder där texterna som ackompanjerar bilderna är samlade i slutet av boken. Berättelsen om missionens bildvärld är en berättelse värd att läsa i sig. Även om jag hade önskat att Claesson tydligare hade komplicerat missionens berättelse och sett den i ett större sammanhang av framför allt modernitetens och kolonialismens berättelser, är detta en imponerande avhandling.

Magnus Bergquist, Göteborg

Irene Andersson: *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*. Historiska institutionen vid Lunds universitet. *Studia Historica Lundensia*, Lund 2001. 348 s. English summary. ISBN 91-628-4901-8.

”Kvinnornas fredssöndag” var planerad att äga rum i februari 1915 – en gemensam nordisk aktion mot det